

Marxismus v naší době

Tato kniha obsahuje základy Marxova ekonomického učení v Marxových vlastních slovech. Konec konců, dosud nikdo nebyl schopen vysvětlit pracovní teorii hodnoty lépe než Marx sám. Výtah prvního svazku Kapitálu - základ celého Marxova systému ekonomie - byl učiněn s velkou péčí a s hlubokým chápáním úkolu panem Otto Rühlem. Nejprve byly odstraněny zastaralé příklady a ilustrace, pak citace ze spisů dnes již jen historického významu, polemiky s již zapomenutými pisateli a konečně nesčetné dokumenty - Zákony parlamentu, zprávy z továrních inspekcí a podobné záležitosti, které, jakkoli jsou důležité pro chápání dané epochy, nemají místo ve stručném vysvětlení, které sleduje teoretické spíše než historické cíle. Současně p. Rühle udělal vše, aby zachoval kontinuitu ve vývoji vědeckých analýz, stejně jako jednotu výkladu. Logické vývody a dialektické přeměny nebyly, věříme, v žádném bodě porušeny. Je logické, že tento výtah sám volá po pozorném prostudování. Aby pomohl čtenáři, p. Rühle doplnil text krátkými poznámkami.

Některé Marxovy argumentace, obzvláště v první, nejsložitější kapitole, se mohou nezasvěcenému čtenáři zdát příliš rozvláčné, puntičkářské či "metafyzické". Ve skutečnosti tento dojem vyvstává následkem síly zvyku přistupovat k příliš obvyklým fenoménům vědecky. Zboží se stalo tak vše prostupující, běžnou a důvěrně známou součástí našeho života, že, ukolébáni k spánku, se ani nepokoušíme přemýšlet, proč se lidé zřikají důležitých předmětů, nutných k udržení při životě, výměnou za malinká kolečka zlata či stříbra, která nemají žádné myslitelné využití. Záležitost není omezena na zboží. Všechny kategorie (základní pojmy) tržního hospodářství se zdají být přijímány bez analyzování, jako samozřejmé, jako kdyby byly přirozeným základem lidských vztahů. Avšak zatímco skutečností hospodářského procesu jsou lidská práce, suroviny, nástroje, stroje, dělba práce, potřeba distribuovat zhotovené výrobky mezi účastníky výrobního procesu apod., takové kategorie jako "zboží", "peníze", "mzda", "kapitál", "zisk", "daně" a podobné jsou jen napůl mystické odrazy různých aspektů hospodářského procesu v lidské hlavě, kterému nerozumí, a které nejsou pod jejich kontrolou. K jejich rozluštění je nezbytná důkladná vědecká analýza.

Ve Spojených státech, kde se o člověku vlastním milion, mluví jako by měl "hodnotu" milion, se tržní pojmy zapustily hlouběji než kde jinde. Až docela donedávna Američané velmi málo přemýšleli o povaze ekonomických vztahů. V zemi s nejsilnějším hospodářským systémem setrvala ekonomická teorie mimořádně chudá. Pouze současná hlubokosáhlá krize amerického hospodářství bez obalu konfrontovala veřejné mínění se základními problémy kapitalistické společnosti. Při jakékoli události, kdokoli nepřekonal zvyk nekriticky přijímat hotové ideologické reflexe hospodářského vývoje, kdokoli si neuvědomil, v Marxových šlépějích, zásadní povahu zboží jako základní buňky kapitalistického organismu, se ukáže být navždy neschopný vědecky porozumět nejdůležitějším a nejnaléhavějším projevům naší epochy.

Marxova metoda

Člověk se poté, co ustavil vědu jako poznání objektivních přírodních jevů, tvrdohlavě a neodbytně snažil sám sebe z vědy vyloučit, vyhradil si zvláštní privilegia ve formě domnělého spojení s nadpozemskými silami (náboženství) či nadčasových morálních pravidel (idealismus). Marx lidstvo těchto ohavných privilegií definitivně zbavil tím, že se na lidstvo díval jako na přirozený článek evolučního procesu materiální přírody; na lidskou společnost jako na organizaci výroby a distribuce; na kapitalismus jako na stádium ve vývoji lidské společnosti.

Marxovým záměrem nebylo odhalit "věčné zákony" ekonomie. Odmítal existenci takovýchto zákonů. Dějiny vývoje lidské společnosti jsou dějinami nástupnictví různých hospodářských systémů, z nichž každý fungoval podle svých vlastních zákonů. Přechod z jednoho systému na druhý byl vždy určen růstem produktivních sil, tj. techniky a organizace práce. Až do určitého bodu jsou společenské změny ve svém charakteru kvantitativní a nemění základy společnosti, tj. převládající formy vlastnictví. Avšak když je dosažen bod, kdy se zralé produktivní síly již nemohou udržet v rámci staré formy vlastnictví, pak následuje radikální změna společenského pořádku, doprovázená šoky. Primitivní společenství bylo buď nahrazeno, nebo doplněno otroctvím, po otroctví následovalo nevolnictví se svou feudální nadstavbou, komerční rozvoj měst přivedl Evropu v 16. století do kapitalistického pořádku, který posléze prošel několika stádii. Ve svém Kapitálu Marx nestuduje ekonomii obecně, nýbrž ekonomii kapitalistickou, která má své vlastní specifické zákony. Pouze zběžně odkazuje k jiným hospodářským systémům, aby ozřejmil charakteristiku kapitalismu.

Soběstačné hospodářství primitivní rolnické rodiny nemá žádnou potřebu "politické ekonomie", neboť je ovládáno na jedné straně silami přírody a na druhé silami tradicí. Samostatné přírodní hospodářství Řeků či Římanů, založené na otročké práci, ovládala vůle otrokáře, jehož "plán" naopak přímo určovaly zákony přírody a rutiny. To samé může být řečeno o středověkém statku s rolnickými nevolníky. Ve všech těchto případech byly ekonomické vztahy ve své primitivní hrubosti zřejmé a průhledné. Avšak současná společnost je naprosto odlišná. Zničila stará soběstačná spojení a zažité způsoby práce. Nové hospodářské vztahy propojily města a vesnice, provincie a národy. Dělničtí pracovníci obestřela celou planetu, otrásla tradicemi a rutinou. Tato pouta nebyla sestavena podle nějakého určitého plánu, ale spíše mimo lidské vědomí a předvídání, zdálo by se za zády lidstva. Vzájemná závislost lidí, skupin, tříd, národů, která plyne z dělby práce, není nikým řízena či spravována. Lidé pro sebe navzájem pracují, aniž by se znali, aniž by pátrali po potřebách toho druhého, v naději, a dokonce s jistotou, že se jejich vztahy nějak sami budou usměrňovat. A celkem vzato tak činí, či spíše jsou na to zvyklé.

Je naprosto nemožné najít příčiny skutečností kapitalistické společnosti v subjektivním vědomí - v záměrech či plánech - jejích jednotlivých členů. Objektivní jevy kapitalismu byly zformulovány ještě před tím, než o nich věda začala vážně uvažovat. K dnešnímu dni převládající většina lidstva neví nic o zákonech, které vládou kapitalistické společnosti. Celá síla Marxovy metody byla v jeho přístupu k ekonomickému fenoménu, nikoli ze subjektivního hlediska konkrétních osob, ale z objektivního hlediska společnosti jako celku, stejně jako vědecký výzkumník přistupuje k včelímu úlu nebo k mraveništi.

Pro hospodářskou vědu má rozhodující význam co a jak lidé dělají, nikoli co si sami myslí o svých činech. Základem společnosti není náboženství nebo morálka, ale příroda a práce. Marxova metoda

je materialistická, protože postupuje od existence k vědomí, nikoli opačně. Marxova metoda je dialektická, protože pohlíží jak na přírodu, tak na společnost v jejím vývoji, a vývoj sám jako neustálou bitvu protichůdných sil.

Marxismus a oficiální věda

Marx měl své předchůdce. Klasická politická ekonomie - Adam Smith, David Ricardo - dosáhla svého plného rozkvětu předtím, než kapitalismus zestárl, než se začal obávat zítřka. Marx vzdal oběma velkým klasikům úplný hold hlubokého vděku. Avšak základní chybou klasické ekonomie bylo, že pohlížela na kapitalismus jako na normální lidské bytí na věčné časy, místo pouze jako na jedno dějinné stádium vývoje společnosti. Marx začal kritikou této politické ekonomie, odhalil její chyby, stejně jako rozpory samotného kapitalismu a ukázal nevyhnutelnost jeho kolapsu. Jak velice trefně poznamenala Rosa Luxemburová, Marxovo ekonomické učení je dítětem klasické ekonomie, dítětem, jehož porod stál matku život.

Věda nedosahuje svých cílů v hermeticky uzavřeném studiu vědce, ale v reálné společnosti z masa a krve. Všechny zájmy a tužby, které rozdělují společnost, vykonávají svůj vliv i na rozvoj vědy - obzvláště na politickou ekonomii, vědu bohatství a bídy. Boj dělníků proti kapitalistům donutil buržoazní teoretiky otočit se zády k vědecké analýze systému vykořisťování a zabývat se pouhým popisem hospodářských skutečností, studiem hospodářské minulosti a, což je nesrovnatelně horší, přímou falsifikací skutečnosti za účelem ospravedlnění kapitalistického režimu. Ekonomická doktrína, která je nyní učena v oficiálních vzdělávacích institucích a kázána v buržoazním tisku, nenabízí nedostatek důležitého faktického materiálu, nicméně je zcela neschopná obsáhnout ekonomický proces jako celek a odhalit jeho zákony a perspektivy, a ani po tom nikterak netouží. Oficiální politická ekonomie je mrtvá. Skutečná znalost kapitalistické společnosti se dá získat jen prostřednictvím Marxova Kapitálu.

Pracovní zákon hodnoty

V současné společnosti je základním poutem lidstva směna. Jakýkoli produkt práce, vstupující do procesu směny, se stává zbožím. Marx začal svá zkoumání zbožím a vyvodil z něho základní buňku kapitalistické společnosti, jejíž společenské vztahy se objektivně formovaly na základě směny, nezávisle na lidské vůli. Pouze sledováním tohoto směru je možné vyřešit zásadní hádanku - jak jsou v kapitalistické společnosti, ve které člověk myslí na sebe a nikdo nemyslí na všechny, vytvářeny relativní poměry různých k životu nezbytných hospodářských odvětví.

Dělník prodává svou pracovní sílu, rolník nese svůj výrobek na trh, půjčovatel peněz či bankéř poskytuje půjčky, obchodník nabízí výběr zboží, průmyslník postaví továrnu, spekulant kupuje a prodává akcie a obligace - každý z nich postupuje podle svých vlastních úvah, svého soukromého plánu, svých vlastních zájmů o mzdu či zisk. Nicméně z tohoto chaosu individuálních snah a akcí se vynořuje určitý hospodářský celek, který, pravda, není harmonický, nýbrž rozporuplný, avšak dává společnosti možnost nejen existovat, ale dokonce se i vyvíjet. To ale nakonec znamená, že chaos není vůbec chaosem, že je nějakým způsobem regulován automaticky, pokud ne vědomě. Abychom pochopili tento mechanismus, kterým jsou různé aspekty hospodářství uváděny do rovnováhy, musíme odhalit objektivní zákony kapitalismu.

Samozřejmě, zákony, které vládou různým oblastem kapitalistického hospodářství - mzdy, ceny, půda, renta, zisk, úroky, úvěry, burza - jsou četné a komplexní. Ale v konečném účtování se redukuje na jediný zákon, který Marx objevil a prozkoumal až do konce; tj. zákon pracovní hodnoty, který je ve skutečnosti základním regulátorem kapitalistické ekonomiky. Podstata tohoto zákona je jednoduchá. Společnost má k dispozici určitou zásobu živé pracovní síly. Aplikováno na přírodu, tato síla produkuje výrobky nutné pro uspokojení lidských potřeb. Následkem dělby práce mezi nezávislé výrobce nabývají výrobky formy zboží. Zboží jsou navzájem směňovány v daném poměru, nejprve přímo a později skrze prostřednictví zlata nebo peněz. Základní vlastností zboží, která je v jistém poměru činí navzájem rovnými, je lidská práce do nich vložená - abstraktní práce, práce všeobecně - základ a měřítko hodnoty. Dělbá práce mezi miliony roztříštěných výrobců nevede k rozpadu společnosti, protože zboží je směňováno podle společensky nutné pracovní doby do nich vložené. Přijímáním a odmítáním zboží trh jakožto aréna směny rozhoduje, jestli v sobě obsahuje nebo neobsahuje společensky nutnou práci, a proto určuje poměry mezi různými druhy zboží nutných pro společnost a následně podle toho rozděluje pracovní sílu do různých odvětví.

Skutečné procesy trhu jsou nepoměrně složitější, než zde bylo popsáno na pouhých pár řádcích. Tedy oscilují kolem hodnoty práce, ceny významně kolísají kolem, nad nebo pod jejich hodnotu. Příčiny těchto fluktuací jsou plně vysvětleny Marxem v třetím díle Kapitálu, který popisuje "proces kapitalistické výroby jako celek."

Avšak ať jsou odchylky mezi cenou a hodnotou zboží v jednotlivém případě jakékoliv, suma všech cen je rovna sumě všech hodnot, jelikož v konečném účtu jen hodnoty, které byly vytvořeny lidskou prací, jsou společnosti k dispozici a ceny nemohou protrhnout toto omezení, dokonce včetně monopolních cen trustů; kde práce nevytvořila žádnou novou hodnotu, nemůže ani Rockefeller nic dostat.

Nerovnost a vykořisťování

Ale pokud je zboží směňováno podle množství do něj vložené práce, odkud se z rovnosti vzala nerovnost? Marx rozřešil tuto hádanku odhalením zvláštní povahy jednoho zboží, které je základem všeho ostatního zboží: jmenovitě pracovní síly. Vlastník výrobních prostředků, kapitalista, nakupuje pracovní sílu. Stejně jako všechna jiná zboží má i [ona] hodnotu podle množství práce do ní vložené, tj. těch existenčních prostředků, které jsou nezbytné pro přežití a reprodukci dělníka. Ale spotřeba tohoto zboží - pracovní síly - se skládá z práce, tj. z vytváření hodnoty. Množství této hodnoty je větší než té, kterou dělník sám dostal a na které závisí jeho udržování. Kapitalista kupuje pracovní sílu, aby ji vykořisťoval. Vykořisťování je zdrojem nerovnosti.

Část výrobku, která má pokrýt dělníkovu vlastní existenci, Marx nazýval nezbytným výrobkem; ta část, kterou dělník vyrábí nadto, je nadvýrobkem. Otroek musel vyrobit nadvýrobek, jinak by otrokář žádné otroky nevydržoval. Nevolník musel vyrábět nadvýrobek, jinak by bylo nevolnictví pozemkové šlechtě k ničemu. Nadvýrobek, pouze v podstatně větším rozsahu, je také produkován námezdním dělníkem, jinak by kapitalista nepotřeboval kupovat pracovní sílu. Třídní boj není ničím jiným, než bojem o nadvýrobek. Ten, kdo vlastní nadvýrobek, je pánem situace - vlastní bohatství, vlastní stát, má klíč k církvi, k soudům, k vědám i umění.

Konkurence a monopol

Vztah mezi kapitalisty, kteří vykořisťují dělníky, je určován konkurencí, která působí jako hnací síla kapitalistického pokroku. Velké podniky se těší technickým, finančním, organizačním, ekonomickým a v neposlední řadě politickým výhodám nad malými podniky. Čím větší je množství kapitálu, schopné vykořisťovat větší počet dělníků, tím nutněji povstává z konkurenčního boje jako vítěz. Takový je neměnný základ procesu koncentrace a centralizace kapitálu.

Zatímco konkurence stimuluje postupný rozvoj techniky, postupně požírá nejen prostřední vrstvy, ale i sebe sama. Nad mrtvolami a polomrtvolami malých a středních kapitalistů vystává stále méně početná skupina stále mocnějších kapitalistických pánů. Tedy z "pocitivé", "demokratické", "pokrokové" konkurence neodvolatelně vyrůstá "škodlivý", "parazitický", "reakční" monopol. Jeho moc se začala prosazovat v 80. letech minulého století a dostala určitý tvar na přelomu 19. a 20. století. Nyní je vítězství monopolu otevřeně uznáváno i těmi nejoficiálnějšími představiteli buržoazní společnosti. Konkurence, jakožto kontrolní vliv, stěžuje si bývalý ministr spravedlnosti Spojených států, pan Homer S. Cummings, je postupně vytlačována a ve velkém rozsahu zůstává "jakožto stín připomínky podmínek, které kdysi existovaly." Přesto když v průběhu své prognózy Marx nejprve odvodil monopol z vnitřních tendencí kapitalismu, buržoazní svět hleděl na konkurenci jako na věčný přírodní zákon.

Eliminace konkurence monopolem označuje začátek rozpadu kapitalistické společnosti. Konkurence byla tvořivou hnací silou kapitalismu a historickým ospravedlněním kapitalisty. Stejně tak eliminace konkurence označuje přeměnu akcionářů ve společenské parazity. Konkurence musela mít jisté svobody, liberální atmosféru, režim demokracie, komerčního kosmopolitismu. Monopol potřebuje co nejautoritativnější vládu, celní překážky, "své vlastní" zdroje surovin a arény trhy (kolonie). Posledním slovem v rozkladu monopolistického kapitálu je fašismus.

Koncentrace bohatství a růst třídních rozporů

Kapitalisté a jejich advokáti se všemožně snaží zastřít skutečný rozsah koncentrace bohatství před očima lidu stejně jako před očima vybíračů daní. Navzdory zřejmým faktům se buržoazní tisk stále pokouší udržovat iluzi "demokratické" distribuce kapitalistických investic. New York Times při vyvracení marxistů podotýká, že je zde 3 - 5 milionů oddělených zaměstnavatelů práce. Akciové společnosti, to je pravda, představují větší koncentraci kapitálu než 3 - 5 milionu oddělených zaměstnavatelů, přesto mají Spojené státy "půl milionu korporací." K tomuto druhu hříček s paušálními čísly a průměrnými hodnotami se uchylují, nikoliv aby odkryli, ale aby zakryli věci, tak jak ve skutečnosti jsou.

Od začátku války do roku 1923 počet závodů a továren v USA klesl na 98,7%, zatímco rozsah průmyslové výroby vzrostl na 156,3%. V letech senzační prosperity (1923-1929), kdy se zdálo, že každý bohatne, počet podniků klesl na 93,8%, zatímco výroba vrostla na 113%. Přesto koncentrace obchodních podniků, držená jejich těžkopádnou materiální existencí, daleko zaostává za koncentrací jejich duší, tj. vlastnictví. V roce 1929 měly Spojené státy ve skutečnosti více než 300 000 korporací, jak si New York Times správně všimly. Je jen nutno dodat, že 200 z nich, tj. 0,07% celkového počtu, přímo kontroluje 49,2% jmění všech korporací, o 4 roky později tento poměr vzrostl již na 56%, zatímco během let Rooseveltovy vlády bezpochyby vzrostl ještě více. Uvnitř těchto 200 vedoucích

korporací skutečná dominance náleží malé menšině. Senátní výbor zjistil v únoru 1937, že za posledních 20 let rozhodnutí 12 největších korporací se prakticky rovná příkazům větší části amerického průmyslu. Počet předsedů správních rad těchto korporací je přibližně stejný jako počet členů kabinetu prezidenta Spojených států, výkonného orgánu vlády republiky. Ale tito předsedové správních rad jsou nesrovnatelně mocnější než členové kabinetu.

Stejné procesy lze pozorovat v bankovním a pojišťovacím systému. Pět největších pojišťoven ve Spojených státech pohltilo nejen ostatní pojišťovny, ale dokonce i mnoho bank. Celkový počet bank se zmenšuje, především ve formě tzv. "fúzí," v podstatě tím, že jsou pohlceny. Rozsah obrátu rychle roste. Nad bankami povstává oligarchie superbank (nadbank). Bankovní kapitál se slučuje s průmyslovým kapitálem ve finanční superkapitál (nadkapitál). Pokud předpokládáme, že by koncentrace průmyslu a bank pokračovala stejným tempem jako během posledního čtvrtstoletí - ovšem fakticky tempo koncentrace se zrychluje - během nastávajícího čtvrtstoletí monopolisté pod sebou shromáždí celou ekonomiku země, aniž by zanechali o mnoho víc než vdovskou grešli.

Ke statistikám Spojených států se zde uchyluji jen proto, že jsou přesnější a více do očí bijící. V zásadě proces koncentrace je ve své povaze mezinárodní. Skrze různá stádia kapitalismu, skrze fáze konjunkturálních cyklů, skrze všechny politické režimy, skrze mírová období stejně jako skrze období ozbrojených konfliktů, proces koncentrace všech velkých jmění do stále zmenšujícího se počtu rukou pokračuje a bude pokračovat bez konce. V letech Velké války¹, kdy národy smrtelně krvácely, kdy přímo politická buržoazie ležela rozbitá pod tíhou státních dluhů, kdy byly fiskální (rozpočtové) systémy válcovány do propasti, stahující sebou střední třídy, monopolisté inkasovali bezprecedentní zisky z krve a hnoje. Nejmocnější podniky Spojených států zvýšily svá aktiva během válečných let dvakrát, třikrát, čtyřikrát i víc a jejich dividendy nabobtnaly na 300, 400, 900 a více procent.

V roce 1840, osm let před vydáním Manifestu Komunistické strany Marxem a Engelsem, napsal slavný francouzský autor Alexis de Tocqueville ve své knize o Demokracii v Americe: "Velké bohatství má tendenci mizet, počet malých jmění vzrůstat." Tato myšlenka byla opakována nespočetněkrát, poprvé s odkazem na Spojené státy, později s odkazem na další mladé demokracie, Austrálii a Nový Zéland. Samozřejmě, že de Tocquevilleův názor byl chybný už v jeho době. Přesto skutečná koncentrace bohatství začala teprve po Americké občanské válce, v době, kdy de Tocqueville zemřel. Na počátku tohoto století už 2% obyvatel Spojených států vlastnily více než polovinu celkového bohatství země; v roce 1929 ty samé 2% vlastnily už tři pětiny národního bohatství. Zároveň 36 000 bohatých rodin mělo příjmy jako 11 000 000 rodin chudých a ze střední třídy. Během krize 1929-33 monopolistické podniky neměly potřebu apelovat na veřejnou dobročinnost; naopak vyrostly jako nikdy předtím nad všeobecný úpadek národního hospodářství. Během následného vratkého průmyslového oživení na kynutém koláči Nového údělu monopolisté opět slízli mnoho smetany. Počet nezaměstnaných se snížil přinejlepším z 20 na 10 milionů; ve stejné době horní vrstvička kapitalistické společnosti - ne více než 6 000 dospělých - nashromáždila fantastické dividendy; to je to, co vrchní soudce Robert H. Jackson dokázal statistikami během jeho působení v úřadu protitrustového zástupce ministra spravedlnosti.

---

¹ *Velká válka* - běžně užívané označení I. světové války v období před vypuknutím II. světové války (kb).

Ferdinand Lundberg, který přes svou veškerou vědeckou svědomitost je spíše konzervativním ekonomem, napsal ve své knize, která vzbudila dost pohoršení: "Spojené státy jsou dnes vlastněny a ovládány hierarchií 60 nejbohatších rodin, podpíranou ne více než 90 rodinami s menším bohatstvím." K těm lze přidat třetí sled asi tak 350 jiných rodin s příjmy nad sto tisíc dolarů ročně. Převládající pozice zde náleží první skupině 60 rodin, které ovládají nejen trh, ale také všechny páky vlády. Ty jsou skutečnou vládou, "vládou peněz v dolarové demokracii."

Tedy abstraktní koncept, "monopolistického kapitálu" je pro nás vyplněn masem a krví. Znamená to, že hrstka rodin, spojená pouty příbuzenství a společných zájmů do exkluzivní kapitalistické oligarchie, disponuje ekonomickým a politickým jménem velkého národa. Jeden musí chtít nechtít přiznat, že marxistický zákon koncentrace zafungoval výtečně!

Zastaralo Marxovo učení?

Otázky konkurence, koncentrace bohatství a monopolu přirozeně vedou k otázce, zda je dnes Marxova ekonomická teorie pouhou historickou zajímavostí - jako například teorie Adama Smithe - nebo zda má nadále aktuální význam. Kritérium pro odpověď na tuto otázku je jednoduché: pokud teorie správně odhaduje směr vývoje a předpovídá budoucnost lépe než jiné teorie, zůstává nejpokročilejší teorií naší doby, ať je třeba mnoho let stará.

Slavný německý ekonom, Werner Sombart, který byl prakticky marxistickou na počátku své kariéry, ale později revidoval všechny revolučnější aspekty Marxova učení, obzvláště ty nejodpornější pro buržoazii, v roce 1928 ke konci jeho kariéry postavil proti Marxovu Kapitálu jeho vlastní Kapitalismus, který byl přeložen do mnoha jazyků a který je pravděpodobně nejlepší známou ukázkou buržoazní ekonomické apologetiky z nedávné doby. Po poklonkách platonického uznání osobním názorům autoru Kapitálu píše Sombart, "Karel Marx prorokoval: za první, rostoucí bídu námezdně pracujících; za druhé, všeobecnou ‚koncentraci‘ spolu se zmizením třídy řemeslníků a rolníků; za třetí, katastrofický kolaps kapitalismu. Nic podobného neproběhlo." Proti této chybné prognóze Sombart staví svou vlastní "přísně vědeckou" prognózu. "Kapitalismus se nadále bude," podle něj, "vnitřně transformovat stejným směrem, ve kterém se již začal transformovat v době svého vyvrcholení: tak, jak stárne, bude se stávat stále klidnějším, usedlejší, rozumnějším." Pokusme se ověřit, ač jen v základních liniích, který z těchto dvou, Marx s jeho prognózou katastrofy, nebo Sombart, který jménem celé buržoazní ekonomiky slibuje, že se věci dají do pořádku "klidně, usedle, rozumně", [má pravdu]. Čtenář bude souhlasit, že tato otázka stojí za pozornost.

"Teorie rostoucí bídy"

"Akumulace bohatství na jednom pólu," napsal Marx 60 let před Sombartem, "je proto zároveň akumulací bídy, agonie dřiny, otroctví, nevědomosti, brutality, duševní degradace na pólu opačném, tj. na straně třídy, která vyrábí své výrobky ve formě kapitálu." Tato Marxova teze, nazývaná "teorií rostoucí bídy", je cílem neustálých útoků ze strany demokratických a sociálně demokratických reformátorů, zejména v období let 1896-1914, kdy se kapitalismus rychle rozvíjel a poskytl jisté ústupky dělníkům, zejména jejich horní vrstvě. Po Světové válce, kdy šla buržoazie, polekaná svými vlastními zločiny a Říjnovou revolucí, cestou propagovaných sociálních reforem, jejichž hodnota byla zároveň nulována inflací a nezaměstnaností, se teorie postupně přeměny kapitalistické společnosti

zdála reformátorům a buržoazním profesorům plně potvrzena. "Kupní síla námezdní práce," ujišťoval nás Sombart v roce 1928, "se zvýšila v přímém poměru k expanzi kapitalistické výroby."

Prakticky byl však ekonomický rozpor mezi proletariátem a buržoazií vyostřen během nejvíce prosperujících období kapitalistického vývoje, kdy růst životní úrovně vrstev pracujících, který byl občas celkem velký, zakryl před povrchníma očima pokles podílu proletariátu na národním důchodu. Tedy, přesně před pádem do krize, se průmyslová produkce Spojených států zvýšila o 50% v letech 1920-30, zatímco suma vyplacených mezd vzrostla jen o 30%, což znamenalo, bez ohledu na Sombartovo ujišťování, obrovský pokles podílu práce na národním důchodu. V roce 1930 začal zlověstný nárůst nezaměstnanosti a v roce 1933 víceméně soustavná pomoc nezaměstnaným, kteří dostali ve formě podpory sotva víc než polovinu toho, co ztratili ve formě mzdy. Iluze nepřerušovaného "pokroku" všech tříd zmizela beze stopy. Relativní úpadek životní úrovně mas byl nahrazen absolutním úpadkem. Dělníci začínají šetřením na své skromné zábavě, pak na svém oblečení a nakonec na jídle. Druhy zboží a výrobků průměrné kvality jsou nahrazeny těmi chatrnými a chatrné těmi nejhoršími. Odbory začínají vypadat jako člověk, který se zoufale snaží udržet na místě, zatímco stojí na eskalátoru jedoucím rychle dolů.

Spojené státy se 6% světové populace drží 40% světového bohatství. Přesto je třetina národa, jak přiznal i Roosevelt, podvyživená, nedostatečně oblečená a žije v podlidských podmínkách. Co pak říci o mnohem méně privilegovaných zemích? Dějiny kapitalistického světa od poslední války nevyvratitelně potvrdily tzv. "teorii rostoucí bídy". Nárůst polarity společnosti je dnes uznávaný nejen každým kompetentním statistikem, ale dokonce i státníky, kteří nezapomněli základní pravidla aritmetiky.

Fašistický režim, který je pouze redukcí do nejzazší krajnosti úpadku a reakce vlastní každému imperialistickému kapitalismu, se stal nepostradatelným, když degenerace kapitalismu zmařila možnost zachování iluzí o růstu životní úrovně proletariátu. Fašistická diktatura znamená otevřené uznání tendence k zbláznění, kterou se bohatší imperialistické demokracie stále snaží zastírat. Mussolini a Hitler perzekuuji marxismus s takovou nenávisť právě proto, že jejich vlastní režimy jsou nejhrůznějším potvrzením marxistické prognózy. Civilizovaný svět byl rozhořčený nebo předstíral rozhořčení, když Göring pro něj typickým hlasem popravicího a kašpara, vyhlásil, že zbraně jsou důležitější než máslo, nebo když Cagliostro-Casanova-Mussolini radili italským dělníkům naučit se utáhnout si více opasky na svých černých košilích. Ale neděje se snad v podstatě to samé v imperialistických demokraciích? Máslo se všude používá na promazávání pušek. Dělníci Francie, Anglie, USA se učí utahovat si opasky, aniž by měli černé košile. V nejbohatší zemi světa byly miliony dělníků přeměněny v chudáky, žijící na účet federální, státní, městské nebo soukromé dobročinnosti.

Rezervní armáda a nová podtřída nezaměstnaných

Průmyslová rezervní armáda tvoří neoddělitelnou součást společenské mechaniky kapitalismu tak jako zásoby strojů a surovin v továrních skladech nebo hotových výrobků v obchodech. Ani všeobecná expanze výroby, ani přízpůsobení kapitálu periodickým přílivům a odlivům průmyslového cyklu by nebyly možné bez rezervy pracovní síly. Ze všeobecné tendence kapitalistického vývoje - růstu konstantního kapitálu (strojů a surovin) na úkor variabilního kapitálu (pracovní síly) - Marx dospěl k závěru: "Čím větší je společenské bohatství, tím větší je průmyslová rezervní armáda; čím větší je masa konsolidované nadpopulace, tím větší je oficiální pauperismus (zbláznění). Toto je absolutní všeobecný zákon kapitalistické akumulace."

Teze - nerozlučně spojena s "teorií rostoucí bídy" a po řadu let odsuzovaná jako "přehnaná", "tendenční", a "demagogická" - se nyní stala bezúhonným teoretickým obrazem věcí, tak jak jsou. Současná armáda nezaměstnaných nemůže být nadále považována za "rezervní armádu", protože její základní masa již nemůže doufat, že se vrátí k zaměstnání: naopak je předurčena k mohutnění neustálým přílivem dalších nezaměstnaných. Rozpadající se kapitalismus zplodil celou generaci mladých lidí, kteří nikdy neměli práci a nemají naději ji získat. Tato nová podtřída mezi proletariátem a poloproletariátem je nucena žít na úkor společnosti. Odhaduje se, že během 9 let (1930-38) vzala nezaměstnanost z ekonomiky Spojených států více než 43 000 000 "roků práce jednoho dělníka". Vezmeme-li v úvahu, že na vrcholu prosperity v roce 1929 byly v USA 2 miliony nezaměstnaných a že během 9 let se počet potenciálních dělníků zvýšil o 5 milionů, počet ztracených "osobo-let" musí být nepoměrně vyšší. Společenský režim pustošený takovým morem je smrtelně nemocný. Skutečná diagnóza této nemoci byla učiněna téměř před 80 lety, když nemoc samotná byla ještě v zárodku.

Úpadek středních tříd

Čísla, která demonstrují koncentraci kapitálu, indikují, že specifický význam střední třídy ve výrobě a její podíl na národním důchodu neustále klesá, když drobné vlastnictví bylo buď zcela pohlceno velkým, nebo byl zmenšen jeho rozsah a bylo okradeno o svou nezávislost a stalo se pouhým emblémem nesnesitelné dřiny a zoufalého nedostatku. Zároveň je pravda, že rozvoj kapitalismu značně stimuloval nárůst armády techniků, manažerů, vojáků, úředníků, advokátů, fyziků - tedy tzv. "nových středních tříd". Avšak tato vrstva, jejíž růst již nebyl žádnou záhadou ani pro Marxe, má jen málo společného se starou střední třídou, která ve vlastnictví svých vlastních výrobních prostředků měla hmatatelnou garanci ekonomické nezávislosti. "Nová střední třída" je více přímo závislá na kapitalistech, než jsou dělníci, jejichž je do značné míry úkolářem, navíc i v rámci ní je možno pozorovat významnou nadprodukcii s jejími následky v podobě sociální degradace.

"Spolehlivé statistické informace," tvrdí osoba tak vzdálená marxismu jako již citovaný bývalý ministr spravedlnosti Homer S. Cummings, "ukazují, že velmi mnoho průmyslových jednotek zcela zmizelo a že to, co se dělo, byla postupná eliminace malých podnikatelů jakožto faktor v americkém životě."

Ale, ohrazuje se Sombart spolu s mnoha jeho předchůdci i následovníky, nehledě na Marxe, ke "všeobecné koncentraci se zmizením třídy řemeslníků a rolníků" ještě nedošlo. Je těžké říci, co má větší váhu v tomto argumentu, nezodpovědnost nebo zlý úmysl. Jako každý teoretik začal Marx izolováním fundamentálních tendencí v jejich čisté formě; jinak by bylo zcela nemožné pochopit osud kapitalistické společnosti. Marx sám byl však perfektně schopen vidět jevy života ve světle konkrétní analýzy, jako produkt koncentrace rozličných historických faktorů. Jistě ani Newtonovy zákony nejsou neplatné kvůli faktu, že zrychlení při volném pádu těles se mění za různých podmínek nebo že orbitální dráhy planet jsou narušovány.

Abychom pochopili takzvanou "houževnatost" středních tříd, je dobré mít na paměti, že dvě tendence, ruinování středních tříd a jejich přeměna v proletáře, se nerozvíjejí ani rovnoměrně, ani ve stejné míře. Vyplývá to z rostoucí převahy strojů nad pracovní silou. Díky tomu další proces ruinování středních tříd pokračuje, a co více, překonává svou rychlostí proces proletarizace; v určitém bodě dokonce musí proces proletarizace ustát či dokonce jít zpět.

Tak jako působení zákonů fyziologie přináší různé výsledky v rostoucím než v umírajícím organismu, tak se i zákony marxistické ekonomie uplatňují různě v rozvíjejícím se a rozpadajícím se kapitalismu. Tento rozdíl je vidět s obzvláštní jasností ve vzájemných vztazích města a venkova. Venkovská populace USA, rostoucí poměrně méně než celková populace, narůstala v absolutních číslech do roku 1910, kdy představovala více než 32 000 000 lidí. Během následujících 20 let, nehledě na rychlý nárůst celkové populace země, klesla na 30,4 milionů, tj. o 1,6 milionu. Ale v roce 1935 vzrostla znovu na 32,8 milionů a narostla oproti roku 1930 o 2,4 milionů. Tento obrat kola, ohromující na první pohled, ani v nejmenším nepřekonává ani tendenci městské populace růst na úkor venkovské, ani tendenci středních tříd k roztržitosti, zatímco zároveň nejostřeji demonstruje rozklad kapitalistického systému jako celku. Nárůst venkovské populace v období palčivé krize z let 1930-35 je jednoduše vysvětlen faktem, že se téměř 2 miliony městské populace nebo přesněji řečeno 2 miliony hladovějících nezaměstnaných přestěhovaly na venkov - na kousky půdy opuštěné farmáři nebo na farmy svých známých a příbuzných, aby použily svou pracovní sílu, odmítnutou společností, produktivnímu naturálnímu hospodářství a aby vedly polohladovou existenci místo úplného hladovění.

Proto to není otázka stability drobných farmářů, řemeslníků a majitelů obchůdků, ale spíše otázka nejhlubší bezvýchodnosti jejich situace. Daleka tomu být garantem budoucnosti, je střední třída neúspěšným a tragickým reliktem minulosti. Neschopen rozdrtit ji zcela, dokázal ji kapitalismus zredukovat do krajního stupně degradace a bídy. Farmáři je odepřena nejen renta za jeho kus půdy a zisk z jeho investovaného kapitálu, ale dokonce i dobrá část jeho mzdy. Podobně se jeho malí druzi ve městě trápí v jim přiděleném místečku mezi ekonomickým životem a smrtí. Střední třída není proletarizována jen proto, že je zbídačována. V tom je stejně těžké najít argument proti Marxovi jako ve prospěch kapitalismu.

Průmyslová krize

Konec minulého a začátek tohoto století byl poznamenán tak obrovským pokrokem kapitalismu, že se cyklické krize zdály být ničím víc než "náhodnými" mrzutostmi. V letech téměř univerzálního kapitalistického optimismu nás Marxovi kritici ujišťovali, že národní a mezinárodní rozvoj trustů, syndikátů a kartelů zavedl plánovanou kontrolu trhu a předpovídali konečný triumf nad krizí. Podle Sombarta byly krize již "zrušeny" před válkou mechanikou kapitalismu samotnou, takže "problém krize nás dnes vlastně nechává lhostejnými." Nyní, pouhých deset let poté, znějí tato slova jako holý výsměch, zatímco teprve dnes se Marxova prognóza vynořuje v plném měřítku své tragické přesvědčivosti. V organismu s otrávenou krví má každá náhodná nemoc tendenci stát se chronickou ve své povaze; i v zahnívajícím organismu monopolistického kapitalismu má krize obzvláště zhoubnou formu.

Je nápadné, jak se kapitalistický tisk, který se napůl snaží popírat samu existenci monopolů, uchyluje k těm samým monopolům, aby napůl popřel kapitalistickou anarchii. Jestliže 60 rodin mělo kontrolovat ekonomický život Spojených států, New York Times zpozoroval ironicky, "ukazovalo by to, že americký kapitalismus, dalek tomu být 'plánovitým' - je organizovaný s velkou dovedností." Tento argument mívá terč.

Kapitalismus nebyl schopen rozvinout jediný ze svých trendů ke konečnému cíli. Stejně jako koncentrace bohatství neruší střední třídu, tak monopol neruší konkurenci, ale pouze se za ní žene a mrzačí jí. Neméně než "plán" každé z 60 rodin, či rozličné varianty těchto plánů, nemají ani v nejmenším zájem koordinovat různá odvětví ekonomiky, ale spíše zvyšovat zisky své vlastní

monopolistické kliky na úkor jiných klik a na úkor celého národa. Křížení takových plánů v konečném účtování pouze prohlubuje anarchii v národním hospodářství. Monopolistická diktatura a chaos se navzájem nevyklučují; spíše se doplňují a navzájem přizívají.

Krise z roku 1929 vypukla v USA rok po té, co Sombart vyhlásil naprostou lhostejnost jeho "vědy" k samotnému problému krize. Z vrcholu bezprecedentní prosperity byla ekonomika USA katapultována do propasti monstrózního ponížení. Nikdo v Marxově době si ani nemohl představit křeče takového rozsahu! Národní důchod USA vzrostl poprvé v roce 1920 na 69 miliard dolarů, jen aby klesl hned další rok na 50 miliard dolarů, tj. o 27 %. Následkem prosperity dalších několika let národní důchod opět vzrostl, v roce 1929 ve svém nejvyšším bodě na 81 miliard dolarů, jen aby v roce 1932 klesl na 40 miliard dolarů, tj. o více než polovinu! Během 9 let v letech 1930-38 bylo ztraceno přibližně 43 milionů osobo-let práce a 133 miliard dolarů národního důchodu, vycházíme-li z norem práce a důchodu z roku 1929, kdy byly "jen" 2 miliony nezaměstnaných. Jestli toto vše není anarchie, jaké pak toto slovo může mít význam?

"Teorie kolapsu"

Mysl a srdce intelektuálů ze středních tříd a odborových byrokratů byly téměř úplně okouzleny úspěchy kapitalismu v době od Marxovy smrti a vypuknutí Světové války. Myšlenka graduálního pokroku ("evoluce") se zdála být potvrzenou na věčné časy, zatímco myšlenka revoluce byla považována za pouhý přežitek barbarství. Marxova prognóza o rostoucí koncentraci kapitálu, o zostřování třídních rozporů, o prohlubování krize a o katastrofickém kolapsu kapitalismu nebyla doplněna částečnými opravami a upřesněními, ale byla proti ní postavena kvalitativně opačná prognóza o rovnoměrnější distribuci národního důchodu, o oslabování třídních rozporů a o postupné nápravě kapitalistické společnosti. Jean Jaurès, nejnadanější ze sociálních demokratů této klasické epochy, doufal v postupné naplnění politické demokracie sociálním obsahem. V tom spočívá podstata reformismu. Taková byla alternativní prognóza. Co z ní zbylo?

Život monopolistického kapitalismu v naší době je řetězcem krizí. Každá krize je katastrofou. Potřeba spasení od těchto částečných katastrof pomocí celních bariér, inflace, nárůstu vládních výdajů a dluhů pokládá základy pro další, hlubší a rozšířenější krize. Boj o trhy, o suroviny, o kolonie činí vojenské katastrofy nevyhnutelnými. Dohromady tak připravují revoluční katastrofy. Opravdu, není snadné souhlasit se Sombartem, že se stárnoucí kapitalismus stává stále více "klidným, usedlým a rozumným." Bylo by příhodnější říci, že ztrácí poslední známky rozumu. V každém případě není pochyb, že "teorie kolapsu" triumfovala nad teorií pokojného rozvoje.

Úpadek kapitalismu

Jakkoliv drahá byla kontrola trhu pro společnost, lidstvo do určitého stádia, přibližně do Světové války, rostlo, rozvíjelo se a obohacovalo se skrze částečné a všeobecné krize. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků bylo v této epoše nadále poměrně progresivním faktorem. Ale nyní slepá nadvláda zákona hodnoty odmítá poskytovat další služby. Lidský pokrok je v slepé uličce. Bez ohledu na poslední triumfy technických myšlenek materiální výrobní síly již nerostou. Nejjasnějším a nejnepochybnějším symptomem úpadku je světová stagnace stavebnictví v důsledku zastavení nových investic v hlavních odvětvích hospodářství. Kapitalisté prostě nejsou nadále schopni věřit v budoucnost svého vlastního systému. Výstavba stimulovaná vládou znamená zvyšování zdanění a

zmenšení "neomezeného" národního důchodu, obzvláště když hlavní část nové vládní výstavby je projektována pro válečné účely.

Marasmus dosáhl obzvláště zhoubné a degradující povahy v nejstarší sféře lidské aktivity, té nejužším způsobem spojené se základními životními potřebami člověka - v zemědělství. Nespokojeni s překážkami, které soukromé vlastnictví ve své nejreakčnější formě, ve formě drobné držby půdy, klade před rozvoj zemědělství, kapitalistické vlády často vyzývají k omezení produkce uměle s pomocí zákonných a administrativních opatření, které by vyděsily i cechovní řemeslníky v době jejich úpadku. Bude zaznamenáno dějinami, že vláda nejmocnější kapitalistické země dala dotace farmářům za snížení jejich produkce, tj. za umělé snížení už tak snižujícího se národního důchodu. Výsledky jsou zřejmé: přes grandiózní výrobní možnosti, zajištěné zkušeností a vědou, agrární hospodářství nevybředává z hnilobné krize, zatímco počet hladovějících, tj. převážné většiny lidstva, se nadále zvyšuje rychleji než populace naší planety. Konzervativci to považují za rozumnou politiku na obranu společenského pořádku, která sestoupila k takovému ničivému šílenství a odsuzují socialistický boj proti takovému šílenství jako destruktivní utopismus.

Fašismus a Nový úděl

Dvě metody záchrany kapitalismu historicky odsouzeného k záhubě - fašismus a Nový úděl, dnes soutěží mezi sebou na světové aréně ve všech svých projevech. Fašismus zakládá svůj program na demolici dělnických organizací, na destrukci sociálních reforem a na úplném zániku demokratických práv, aby předešel novému povstání třídního boje proletariátu. Fašistické státy oficiálně legalizují degradaci dělníků a zbídačení středních vrstev ve jménu záchrany "národa" a "rasy" - troufalá jména, za která se skrývá upadající kapitalismus.

Politika Nového údělu, jež se snaží zachránit imperialistickou demokracii pomocí chlebových kůrek pro dělnickou a farmářskou aristokracii, je ve svém širokém rozsahu přístupný pouze velmi bohatým národům, a tak je v tomto smyslu americkou politikou par excellence. Vláda se pokusila přesunout část nákladů této politiky na záda monopolistů tím, že je nabádala zvýšit mzdy a zkrátit pracovní dobu, a tak zvýšit kupní sílu obyvatelstva a rozšířit výrobu. Leon Blum se pokusil toto kázání přeložit do francouzštiny pro základní školy. Marně! Francouzský kapitalista stejně jako americký nevyrábí pro výrobu, ale pro zisk. Je vždy připraven omezit výrobu, dokonce ničit hotové výrobky, pokud se díky tomu zvýší jeho podíl na národním důchodu.

Program Nového údělu je o to nedůslednější v tom, že zatímco káže magnátům kapitálu o výhodách hojnosti nad nedostatkem, vláda uděluje prémie za snížení výroby. Je snad možný větší zmatek? Vláda umlčuje své kritiky výzvou: dokážete to snad udělat lépe? Uděláte to? To vše znamená, že na základě kapitalismu je situace beznadějná.

Od roku 1933, tj. během posledních 6 let, federální vláda, jednotlivé státy a města vyplatily na podporách nezaměstnaným 15 miliard dolarů, sumu samu o sobě dosti nedostatečnou a představující jen menší část ztracených mezd, ale zároveň kolosální sumu, bereme-li v úvahu pokles národního důchodu. Během roku 1938, který byl rokem poměrného ekonomického oživení, státní dluh Spojených Států vzrostl o dvě miliardy dolarů a překonal hranici 38 miliard dolarů, neboli je to o 12 miliard dolarů více než nejvyšší bod na konci Světové války. Na počátku roku 1939 překonal hranici 40 miliard dolarů. No a co? Rostoucí státní dluh je samozřejmě břímě pro potomstvo. Avšak Nový

úděl sám o sobě byl možný jen díky obrovskému bohatství naakumulovanému minulými generacemi. Jen velmi bohatý národ si může dopřát tak extravagantní politiku. Ale ani takový národ nemůže do nekonečna žít na úkor předchozích generací. Politika Nového údělu s jejími fiktivními výdobytky a s jejím velmi skutečným nárůstem státního dluhu vede nevyhnutelně k zuřivé kapitalistické reakci a devastující explozi imperialismu. Jinými slovy, je směřována do stejných kanálů jako politika fašismu.

Anomálie nebo norma?

Ministr vnitra Harold L. Ickes považuje za "jednu z nejzvláštnějších anomálií v celých dějinách", že Amerika, demokratická ve své formě, je autokratickou ve své podstatě: "Amerika, země většinové vlády, ale ovládaná alespoň do roku 1933 (!) monopoly, které jsou zase kontrolovány zanedbatelným počtem jejich akcionářů." Diagnóza je správná, s výjimkou narážky, že s nástupem Roosevelta vláda monopolů buď ustala, nebo oslabila. Avšak to, co Ickes nazývá "jednou z nejzvláštnějších anomálií v celých dějinách," je faktem, nezpochybnitelnou normou kapitalismu. Nadvláda silného nad slabým, mála nad mnoha, vykořisťovatelů nad pracujícími je základní zákon buržoazní demokracie. To, co odlišuje USA od jiných zemí, je jen větší rozsah a větší ohavnost v rozporech jejich kapitalismu. Absence feudální minulosti, bohaté přírodní zdroje, energičtí a podnikaví lidé, jedním slovem všechny předpoklady pro většinu nerušeného rozvoje demokracie, ve skutečnosti přinesly fantastickou koncentraci bohatství.

Slibující zahájit boj proti monopolům až do triumfujícího konce, se Ickes bezstarostně vrací k odkazu Thomase Jeffersona, Andrew Jacksona, Abrahama Lincolna, Theodora Roosevelta a Woodrowa Wilsona jakožto k předchůdcům Franklina D. Roosevelta. "Prakticky všechny naše největší historické postavy," řekl 30. prosince 1937, "jsou slavné pro svůj vytrvalý a odvážný boj za zabránění a kontrolu nadměrné koncentrace bohatství a moci v několika málo rukou." Ale z jeho vlastních slov vyplývá, že plodem tohoto "vytrvalého a odvážného boje" je úplná nadvláda plutokracie nad demokracií.

Z nějakého nevysvětlitelného důvodu si Ickes myslí, že tentokrát je vítězství jisté - za podmínky, že lidé chápou, že boj "není mezi Novým údělem a průměrným osvíceným byznysmenem, ale mezi Novým údělem a Bourbony 60 rodin, které dostaly zbytek byznysmenů ve Spojených Státech pod hrůzu své nadvlády." Tento autoritativní mluvčí pouze nevysvětluje to, jak si "Bourboni" dokázali podrobit všechny osvícené byznysmeny a k tomu ještě demokracii a úsilí "největších dějinných postav." Rockefellerové, Morganové, Mellonové, Vanderbiltové, Guggenheimové, Fordové a spol. neprovedli invazi Spojených Států z venčí jako Cortez v Mexiku; vyrostli organicky z "lidu", neboli přesněji řečeno, z třídy "osvícených průmyslníků a byznysmenů" a stali se v souladu s Marxovou prognózou přirozeným vrcholem nemoci kapitalismu. Jelikož mladá a silná demokracie ve svých dnech rozkvětu nebyla schopna kontrolovat koncentraci bohatství, když tento proces byl ještě v počátku, je možné věřit třeba jen minutu, že je upadající demokracie schopna oslabit třídní protiklady, které dospěly do svých krajních mezí? V každém případě zkušenost s Novým údělem nevytvořila žádný základ [pro] takový optimismus. Vyvracejíc obvinění velkého byznysu proti vládě, dokázal Robert H. Jackson, osoba vysoko ve vládních radách, pomocí údajů, že během Rooseveltova vládnutí zisky magnátů kapitálu dosáhly výšin, o nichž se oni sami odnaučili snít během posledního období Hooverova prezidentství, z čehož jednoznačně vyplývá, že byl Rooseveltův boj proti monopolům korunován ne větším úspěchem než boj všech jeho předchůdců. Ačkoli se sami cítí být povoláni na obranu základů kapitalismu, reformátoři ze samotné podstaty věci se sami ukazují být bezmocnými spoutat jeho zákony ekonomicko-policejními opatřeními. Co jiného

pak mohou dělat než moralizovat? Pan Ickes tak jako jiní členové vlády a publicisté Nového údělu končí tím, že vyzývá monopolisty, aby nezapomněli na slušnost a na zásady demokracie. O co je toto lepší než přivolávání deště? Jistě, Marxův pohled na vlastníka výrobních prostředků je daleko vědecktější: "Jakožto kapitalista," čteme v Kapitálu, "je pouze personifikovaným kapitálem. Jeho duší je duše kapitálu. Ale kapitál má jen jeden jediný cíl života - vytvářet nadhodnotu." Kdyby bylo kapitalistovo chování určeno rysy jeho individuální duše nebo lyrickými výlevy srdce ministra vnitra, ani průměrné ceny, ani průměrné mzdy by nebyly možné, ani účetnictví, ani celá kapitalistická ekonomika. Účetnictví však nadále bují a je silným argumentem ve prospěch materialistické koncepce dějin.

Justiční šarlatánství

"Dokud nezničíme monopoly," řekl bývalý ministr spravedlnosti Spojených států Homer S. Cummings v listopadu 1937, "monopoly najdou cestu ke zničení většiny našich reforem a nakonec sníží standardy našeho společného života." Citujíc překvapující údaje, aby prokázal, že "trend k nepřiměřené koncentraci bohatství a ekonomické nadvlády je zřejmý," byl Cummings zároveň nucen přiznat, že legislativní a justiční boj proti trustům dosud nevedl nikam. "Zlý úmysl," stěžoval si, "je těžké prokázat", když je záležitostí "ekonomických výsledků." A přesně v tom to je! Horší než to: justiční boj proti trustům přinesl "zmatek horší než zmar." Tato šťastlivá mnohomluvnost příhodně vyjadřuje beznadějnost demokratické justice v jejím boji proti marxistickému zákonu hodnoty. Není žádné základny pro naději, že následovník pana Cummिंगse, pan Frank Murphy, bude mít více štěstí při řešení těchto úkolů, jejichž samotné kladení je usvědčuje z beznadějného šarlatánství ve sféře ekonomického myšlení.

Vrátit včerejšek

Nelze nesouhlasit s profesorem Lewisem W. Douglasem, bývalým ředitelem rozpočtu (ministr financí) v Rooseveltově vládě, když odsoudil vládu za "útočení na monopoly na jednom poli a zároveň podporu monopolů na mnoha jiných polích." Ale z podstaty věci to nemůže být jinak. Podle Marxe je vláda výkonný výbor vládnoucí třídy.

Monopolisté jsou dnes nejsilnější sekci vládnoucí třídy. Vláda není v pozici bojovat proti monopolům obecně, tj. proti třídě, z jejíž vůle vládne. Zatímco útočí na jednu část monopolů, je povinna hledat spojence v jiných částech monopolů. Ve svazku s bankami a lehkým průmyslem může uštvít občasně rány trustům těžkého průmyslu, které kvůli tomu ale mimochodem nepřestanou těžit fantastické zisky.

Lewis Douglas nestaví proti oficiálnímu šarlatánství vědu, ale pouze jiný druh šarlatánství. Vidí zdroj monopolu nikoliv v kapitalismu, ale v protekcionismu a podle toho objevuje spásu společnosti nikoliv ve zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků, ale ve snížení cel. "Dokud nebude obnovena svoboda trhů," předpovídá, "pochybuji, že svoboda všech institucí - podniku, projevu, vzdělání, náboženství - přežije." Jinými slovy, bez obnovy svobody mezinárodního obchodu, musí demokracie, kdekoli a do té míry, do jaké stále přežívá, uvolnit cestu buď revoluční, nebo fašistické diktatuře. Ale svoboda mezinárodního obchodu je nemyslitelná bez svobody vnitřního obchodu, tj. bez konkurence. A svoboda konkurence není myslitelná pod nadvládou monopolů. Bohužel pan Douglas, stejně jako

pánové Ickes, Jackson, Cummings a sám Roosevelt, nemají problém nás uvést do svého vlastního receptu proti monopolistickému kapitalismu a tím proti buď revoluci, nebo totalitnímu režimu.

Svoboda obchodu stejně jako svobodná konkurence a prosperita střední třídy, patří nenávratně do minulosti. Přinést zpět minulost je nyní jediným receptem demokratických reformátorů kapitalismu; návrat k větší "svobodě pro malé a střední průmyslníky a byznysmeny, změnit peněžní a úvěrový systém v jejich prospěch, osvobodit trh od panování trustů, omezit profesionální spekulanty z burzy, obnovit svobodu mezinárodního obchodu, a tak dále až do nekonečna. Reformátoři dokonce sní o omezení používání strojů a uvalení zákazu techniky, která narušuje společenskou rovnováhu a způsobuje mnoho obav. A propos, jeden vůdčí americký vědec s hořkým posměškem poznamenal, že podle všeho společenská jistota může být dosažena jen návratem ke šťastné amébě nebo, když to selže, ke spokojené svini.

Millikan a marxismus

Přesto bohužel právě tento vědec, Dr. Robert A. Millikan, také hledí zpět spíše než vpřed. Když 7. prosince 1937 mluvil na obranu vědy, vyzpozoval, že: "Statistiky Spojených států ukazují, že procento 'výdělečně činné' populace stále rostlo během posledních 50 let právě v dobách, kdy byla nejrychleji aplikována věda." Tato obrana kapitalismu pod rouškou obrany vědy nemůže být nazvána šťastnou. Je to přesně během posledního půlstoletí, kdy se "roztrhl řetěz času" a vzájemný vztah ekonomie a techniky se ostře změnil. Období, na které se odkazuje Millikan, zahrnuje počátek kapitalistického úpadku stejně jako nejvyšší bod kapitalistické prosperity.

Tutlat počátek tohoto úpadku, jenž je celosvětový, znamená vystupovat jako apologet kapitalismu. Odmítaje socialismus bez okolků s pomocí argumentů, které by neudělaly čest ani Henry Fordovi, říká nám Dr. Millikan, že žádný systém distribuce nemůže uspokojit potřeby člověka bez zvýšení rozsahu výroby. Bezpochyby! Je ale škoda, že známý fyzik nevysvětluje milionům amerických nezaměstnaných, jak by se právě oni mohli podílet na zvýšení národního důchodu. Abstraktní kázání o ochraně ctivosti individuální iniciativy a vysoké produktivity práce nepochybně nezajistí nezaměstnaným práci, ani nenaplní rozpočtový deficit, ani nevyvedou byznys národa ze slepé uličky.

To, co od něj odlišuje Marxe, je univerzálnost jeho génia, jeho schopnost chápat jevy a procesy různých oblastí v jejich vlastním vzájemném propojení. Aniž byl specialistou v přírodních vědách, byl prvním, kdo ocenil význam velkých objevů na tomto poli; například, teorii darwinismu. Marx si zajistil tuto přednost ani ne tak díky svému intelektu jako díky své metodě. Buržoazně myslící vědci si mohou myslet, že jsou nad socialismem; přesto případ Roberta Millikana není ničím jiným než potvrzením toho, že v oblasti sociologie jsou nadále beznadějnými šarlatány. Měli by se naučit vědeckému myšlení od Marxe.

Výrobní možnosti a soukromé vlastnictví

Ve svém poselství Kongresu začátkem roku 1937 vyjádřil prezident Roosevelt svou touhu zvýšit národní důchod na 90 nebo 100 miliard dolarů, aniž by však naznačil jak. Sám o sobě je tento program nadmíru skromný. V roce 1929, kdy byly přibližně dva miliony nezaměstnaných, dosáhl národní důchod 81 miliard dolarů. Uvedení současných výrobních sil do pohybu by nejenže stačilo na realizaci Rooseveltova programu, nýbrž by ho dokonce významně překonalo. Stroje, suroviny, dělníci, vše je k dispozici, nemluvě o potřebě výrobků ze strany obyvatelstva. Jestliže i přesto je tento plán

nerealizovatelný - a on je nerealizovatelný - jediným důvodem je nepřekonatelný rozpor, který se vyvinul mezi kapitalistickým vlastnictvím a potřebou společnosti rozšířit výrobu. Slavný, vládou zřízený Národní přehled potenciálních výrobních kapacit dospěl k závěru, že výrobní náklady a služby použité v roce 1929 dosáhly téměř 94 miliard dolarů, vypočtených na základě velkoobchodních cen. Tedy pokud by všechny existující výrobní možnosti byly využity, toto číslo by vzrostlo na 135 miliard dolarů, což by znamenalo průměr na rodinu 4 370 000 ročně, dost na zajištění slušného a pohodlného života. Je nutno dodat, že výpočty Národního přehledu jsou založeny na současných výrobních organizacích Spojených států tak, jak vzešly jako důsledek anarchických dějin kapitalismu. Kdyby bylo samotné zařízení znovu obnoveno na základě jednotného socialistického plánu, výrobní výpočty by mohly být výrazně překročeny a byla by zajištěna vysoká pohodlná životní úroveň na základě velmi krátké pracovní doby pro všechny lidi.

Proto, aby se zachránila společnost, není nutné ani brzdit rozvoj techniky, zavírat továrny, odměňovat farmáře dotacemi za sabotování zemědělství, přeměnit třetinu dělníků v žebráky nebo vyzývat maniaky, aby se stali diktátory. Žádné z těchto opatření, která jsou šokujícím výsměchem zájmům společnosti, nejsou nezbytná. To, co je nezbytné a naléhavé, je oddělit výrobní prostředky od jejich současných parazitických vlastníků a organizovat společnost podle racionálního plánu. Pak by bylo náhle možné skutečně vyléčit společnost z jejích nemocí. Všichni práce schopní by našli práci. Pracovní doba by se postupně zkracovala. Potřeby všech členů společnosti by byly stále více uspokojeny. Slova "vlastnictví", "krize", "vykořisťování" by zmizela z oběhu. Lidstvo by konečně překročilo práh k opravdové lidskosti.

Nezbytnost socialismu

"Spolu s neustále se zmenšujícím počtem magnátů kapitálu..." říká Marx, "roste masa chudoby, útlaku, otroctví, degradace, vykořisťování; ale s tím také roste revolta dělnické třídy, jejíž početnost se neustále zvětšuje, a která je disciplinovaná, jednotná, organizovaná pomocí vlastních mechanismů procesů kapitalistické výroby samotné. Centralizace výrobních prostředků a zespolečnění práce nakonec dosáhne bodu, kdy se stanou neslučitelnými se svou kapitalistickou slupkou. Tato slupka se rozlomí. Zazní umíráček kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé budou vyvlastněni." To je socialistická revoluce". Pro Marxe problém přeměny společnosti nevycházel z nějakého receptu, motivovaného jeho osobními zálibami; vyplýval - jako pancéřová historická nutnost - na jedné straně z výrobních sil vyrostlých do mocné zralosti; na straně druhé z nemožnosti dále ponechat tyto síly na milost a nemilost zákona hodnoty. Pracné studie jistých intelektuálů na téma, že bez ohledu na Marxovo učení, není socialismus nevyhnutný, ale pouze možný, jsou prosty jakéhokoliv obsahu. Jistě, Marx nevyvozoval, že socialismus přijde bez lidské vůle a činu: každá taková myšlenka je jednoduše absurditou. Marx předpovídal, že z ekonomického kolapsu, kterým musí vývoj kapitalismu nutně vyvrcholit - a takový kolaps máme přímo před očima - není cesty ven bez zespolečnění výrobních prostředků. Výrobní síly potřebují nového organizátora a nového pána, a jelikož bytí určuje vědomí, Marx nepochyboval, že dělnická třída i za cenu chyb a porážek dospěje k pochopení skutečné situace a dříve či později dospěje k nevyhnutelným praktickým závěrům.

Nevyhnutelnost socialistické revoluce

Program "technokracie", který se rozvinul v období Velké krize 1929-32, byl založen na správném předpokladu, že ekonomika může být racionalizována pouze prostřednictvím spojení technologie na vysoké vědecké úrovni s vládou ve službách společnosti. Takové spojení je možné, když jsou tyto technologie a vláda osvobozeny od otroctví soukromého vlastnictví. Toto je bod, kde začínají velké revoluční úkoly. Za účelem osvobodit technologii od intrik soukromých zájmů a vytvořit vládu, která bude hájit zájmy společnosti, je nutné "vyvlastnit vyvlastňovatele". Pouze silná třída, která má zájem na svém vlastním osvobození a postaví se monopolním vyvlastňovatelům, je schopná provést tento úkol. Pouze ve spojení s proletářskou vládou může kvalifikovaná vrstva techniků vybudovat skutečně vědeckou a skutečně lidovou, tj. socialistickou, ekonomiku.

Samozřejmě, že by bylo nejlepší dosáhnout tohoto cíle pokojnou, postupnou, demokratickou cestou. Ale společenský pořádek, který se již přežil, nikdy neuvolní své místo pro svého nástupce bez odporu. Svého času mladá a silná demokracie se ukázala být neschopná zabránit uchopení bohatství a moci plutokracií. Je snad tedy možné očekávat, že senilní a zdevastovaná demokracie se ukáže být schopná transformovat společenský pořádek, který je založený na ničím neomezené vládě 60 rodin? Teorie a historie učí, že přechod k vyššímu společenskému zřízení vyžaduje nejvyšší formu třídního boje - revoluci. Dokonce ani otroctví nemohlo být v USA svrženo bez občanské války. "Síla je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná novou společností." Nikdo nebyl dosud schopen vyvrátit Marxe v tomto základním principu sociologie třídní společnosti. Pouze socialistická revoluce může vyčistit cestu k socialismu.

Marxismus ve spojených státech

Severoamerická republika dospěla dále než jiné ve sféře techniky a organizace výroby. Nejen Američané, ale celé lidstvo bude budovat na tomto základě. Nicméně různé fáze společenského procesu v jednom a tom samém národě mají měnit se rytmus, závisící na zvláštních historických podmínkách. Zatímco Spojené státy požívají ohromné převahy v technologii, jejich ekonomické myšlenky jsou krajně zaostalé jak na pravici, tak na levici. John L. Lewis má skoro stejné názory jako Franklin D. Roosevelt. Bereme-li v úvahu povahu jeho vlády, je Lewisova společenská funkce neporovnatelně konzervativnější, pokud ne přímo reakční, než Rooseveltova. V jistých amerických kruzích je tendence zavrhnout tu či onu radikální teorii bez sebemenší vědecké kritiky pouze prostým odmítnutím jakožto "neamerické." Kde lze ale pro toto nalézt rozlišující kritérium?

Křesťanství bylo do USA dovezeno spolu s logaritmy, Shakespearovou poezií, pojmu práv člověka a občana a jistými dalšími ne nedůležitými produkty lidského myšlení. Dnes stojí marxismus v té samé kategorii.

Ministr zemědělství Henry A. Wallace kladl autorovi těchto řádků za vinu "dogmatickou mělkost, jež je hořce neamerická" a proti ruskému dogmatismu postavil oportunistického ducha Jeffersona, který věděl, jak vycházet se svými oponenty. Jak se zdá, pana Wallace nikdy nenapadlo, že politika kompromisu není funkcí nějakého nemateriálního národního ducha, ale produktem materiálních podmínek. Rychle bohatnoucí národ má dostatečné rezervy pro usmíření mezi nepřátelskými třídami a stranami. Když se na druhou stranu sociální protiklady zostří, půda pro kompromis mizí. Amerika byla prostě "dogmatické mělkosti" jen proto, že měla nadbytek panenských území, nevyčerpatelné

zdroje přírodního bohatství a zdálo se, že i neomezené příležitosti pro obohacování. Pravdou ovšem je, že ani za těchto podmínek duch kompromisu nezabránil Občanské válce, když přišla její hodina. V každém případě materiální podmínky, které představují základnu pro "amerikanismus", jsou dnes stále více věcí minulosti. Odtud plyne hluboká krize tradiční americké ideologie.

Empirické myšlení, omezené na řešení bezprostředních úkolů, se čas od času zdá dostatečně adekvátní v dělnických i buržoazních kruzích, dokud Marxovy zákony hodnoty určovaly myšlení každého. Dnes ale ten samý zákon představuje nesmiřitelný rozpor sám o sobě. Aniž by hnal ekonomiku vpřed, podkopává její základy. Smířlivé eklektické myšlení, s jeho filozofickým vrcholem, pragmatismem, se stává naprosto neadekvátním, zatímco nepříznivý nebo pohrdavý přístup k marxismu jakožto "dogmatu" - je stále více neudržitelný, reakční a skrz naskrz směšný. Naopak je to tradiční myšlenka "amerikanismu", jež se stala neživým, zkamenělým "dogmatem", nedávajícím vzniknout ničemu jinému než chybám a zmatku. Zároveň ekonomické učení Marxe získalo vlastní životaschopnost a aktuálnost pro Spojené státy. Ačkoliv Kapitál spočívá na mezinárodním materiálu, převážně anglickém, v jeho teoretickém základu je to analýza čistého kapitalismu, kapitalismu obecně, kapitalismu jako takového. Bezpochyby kapitalismus vyrostlý na panenské, nehistorické půdě Ameriky je nejbližší tomuto ideálnímu typu kapitalismu.

Bez ohledu na prezentaci pana Wallace se Amerika ekonomicky nevyvíjela podle zásad Jeffersona, ale podle myšlenek Marxe. V tom je tak málo urážky národní hrdosti jako přiznání, že se Amerika točí kolem Slunce podle Newtonových zákonů. Čím více je Marx ignorován ve Spojených státech, tím přesvědčivějším se nyní stává jeho učení. Kapitál nabízí bezchybnou diagnózu nemoci a nezaměnitelnou prognózu. V tomto smyslu je učení Marxe daleko více prostoupeno novým "amerikanismem" než myšlenky Hoovera a Roosevelta, Greena a Lewise.

Pravda, ve Spojených státech je široká původní literatura věnovaná krizi americké ekonomiky. Pokud svědomití ekonomové nabízejí objektivní obrázek destruktivních trendů amerického kapitalismu, jejich výzkumy, bez ohledu na jejich teoretická východiska, která obvykle stejně chybí, vypadají jako přímá ilustrace Marxovy teorie. Konzervativní tradice se však činí známou tím, že se tito autoři tvrdohlavě brání určitým závěrům, omezují se na trdomyslné předpovědi nebo takové poučné banality jako "země musí rozumět", "veřejné mínění musí vzít jistě v úvahu" a podobně. Tyto knihy vypadají jako nůž bez čepele nebo jako kompas bez stříelky.

Spojené státy měly v minulosti marxisty, to je pravda. Ti ale byli podivným typem marxistů, nebo spíše třemi podivnými typy. V první řadě to byly emigranti z Evropy, kteří dělali co mohli, ale nedostalo se jim žádné odezvy; na druhém místě, izolované americké skupiny jako například De Leonisté, kteří se v průběhu událostí a kvůli svým vlastním chybám přeměnili v sekty; na třetím místě diletanti přitahovaní Říjnovou revolucí a sympatizující s marxismem jakožto exotickým učením, které nemá nic společného se Spojenými státy. Jejich dny jsou sečteny. Nyní svítá nová epocha nezávislého třídního hnutí proletariátu a zároveň - opravdového marxismu. Také v tom Amerika několika skoky dožene Evropu a předčí ji. Progresivní technika a progresivní společenská struktura vydláždí svou vlastní cestu ve sféře doktríny. Nejlepší teoretici marxismu se objeví na americké půdě. Marx se stane mentorem pokročilých amerických dělníků. Pro ně se stane tento zestručněný výklad prvního svazku jen prvotním krokem k úplnému Marxovi.

Ideální obraz kapitalismu

V době, kdy byl vydán první díl Kapitálu, byla světová dominance britské buržoazie nezpochybnitelná. Obecné zákony zbožní výroby se v zemi, kde kapitalismus dosáhl nejvyššího stupně vývoje, projeví ve své plné síle, tj. byli minimálně závislé na minulých vlivech. Ač Marx svou analýzu zakládal především na údajích z Anglie, tak neanalyzoval pouze Anglii, ale celý kapitalistický svět. Použil Anglii jeho dní jako příklad nejvěrnějšího současného odrazu kapitalismu.

Dnes zbyly z Britské hegemonie pouze vzpomínky. Výhody kapitalistického prvorozenectví se změnil v nevýhody. Hospodářská a technologická struktura Anglie se stala zastaralou. Světové postavení země bylo stále spíše závislé na její koloniální říši, což bylo dědictví minulosti, než na aktivním hospodářském potenciálu. To mimochodem vysvětluje i Chamberlainovu křesťanskou milosrdnost vůči mezinárodním zločinům fašismu, která každého tak udivila. Anglické buržoazii nemohlo pomoci to, že si uvědomila, že její ekonomický pokles je zcela neslučitelný s její pozicí ve světě a že nová válka přinese nebezpečí pádu Britského impéria. Ekonomická podstata francouzského "pacifismu" je v podstatě stejná.

Naopak Německo využilo svou historickou zaostalost pro rychlý kapitalistický rozvoj, tím, že se vybavilo už plně rozvinutými technologiemi. Tím, že měl omezený národní prostor a nedostatek přírodních zdrojů, se německý dynamicky se rozvíjející kapitalismus nutně stal nejvýbušnějším faktorem v takzvané "rovnováze" světových mocností. Hitlerova křečovitá ideologie byla pouze odrazem křečí německého kapitalismu. Vedle mnoha neocenitelných historických výhod, se vývoj kapitalismu v USA mohl těšit i z daleko většího území a nesrovnatelně vyššího množství přírodních zdrojů než mělo Německo. Tím, že značně předstihla Velkou Británii, se na počátku 20. století stala Severoamerická republika hlavní pevností světové buržoazie. Zde se všechny možnosti, které v sobě zahrnuje kapitalismus, projeví ve svém nejvyšším vyjádření. Nikde jinde na naší planetě nemůže buržoazie mít vyšší výkonnost než v "dolarové republice", která se tak stala pro 20. století nejpřesnějším zrcadlem kapitalismu.

Z těch samých důvodů, proč Marx používal pro svůj výklad anglické statistiky, anglické parlamentní zpravodajství, anglické "modré knihy", a podobně, jsme se my uchýlili v našem skromném úvodu k faktům z hospodářské a politické zkušenosti Spojených států. Není třeba říkat, že by nebylo složité, citovat obdobná fakta a příklady ze života některé jiné kapitalistické země. Nic zásadního by se nezměnilo. Závěry by zůstaly stejné, pouze příklady by byly méně markantní.

Hospodářská politika lidové fronty ve Francii byla, jak trefně poznamenal jeden z francouzských finančníků, politikou New Dealu přizpůsobenou pro "liliputány". Je naprosto jasné, že při teoretické analýze je daleko vhodnější se zabývat Kyklopy než liliputány. Je to právě obrovský rozsah Rooseveltova pokusu, co ukazuje, že kapitalistický systém může zachránit pouze zázrak. Ale skutečností je i fakt, že rozvoj kapitalistické výroby znamenal zastavení výroby zázraků. Ač se kapitalisté modlí a zaklínají, co to jde, zázraky nepřicházejí. Je jasné, že pokud by se měl zázrak omlazení kapitalismu někde stát, nedojde k němu nikde jinde než v USA. Zatím se žádný takový zázrak nestal. To čeho nedosáhli ani Kyklopy, už vůbec nemohou dosáhnout liliputáni. Abychom mohli učinit tento jednoduchý závěr, byl nutná naše exkurze do oblasti americké ekonomiky.

Mateřské země a kolonie

V předmluvě k prvnímu vydání Kapitálu napsal Marx, že "Průmyslově vyvinutější země ukazuje méně vyvinuté zemi jen obraz její vlastní budoucnosti." Toto se nedá za žádných okolností brát doslova. Růst produktivních sil a prohlubování společenské nerovnosti je nepochybně to, co potká každou zemi, která se dala na cestu kapitalistického vývoje. Nicméně rozdíl rychlostí a způsobů rozvoje, který je patrný ve všech oblastech vývoje lidstva a má své přírodní a historické příčiny, se za kapitalismu pouze nevyostřil, ale vyrostl do soustavy vzájemné podřízenosti, vykořisťování a útlaku mezi zeměmi různých ekonomických typů.

Pouze menšina zemí prošla soustavným a logickým vývojem od řemeslné výroby skrz manufaktury po průmyslovou produkci, který Marx podrobil tak detailnímu zkoumání. Obchodní, průmyslový a finanční kapitál vpadl do zaostalých zemí zvenčí a částečně zničil primitivní formy naturálního hospodářství a částečně je podřídil světovému průmyslovému a bankovnímu systému západu. Pod bičem imperialismu byly kolonie a polokolonie donuceny nevímat si nadcházejících stupňů, ale byly uměle nuceny vytrvat na daném stupni vývoje. Indický vývoj nebyl kopií Anglického, byl to jeho doplněk. Abychom porozuměli kombinovanému vývoji v zaostalých a závislých zemích jako je Indie, je třeba mít na paměti klasické Marxovo schéma, které se týkalo vývoje Anglie. Zákon pracovní hodnoty je vodítkem stejně tak při spekulacích v London City jako při transakci peněz v nejzapadlejším koutě Hajdarábadu, akorát s tím rozdílem, že v posledně jmenovaném případě nabývá daleko jednodušších a méně skrytých forem.

Nerovnoměrnost vývoje přinesla neuvěřitelné zisky pokročilým zemím, které, i když s různou intenzitou, pokračovaly ve svém rozvoji na úkor těch zaostalých tím, že je vykořisťovaly, přeměnily je v kolonie, nebo jenom tím, že jim zabránily dostat se mezi kapitalistickou aristokracii. Bohatství Španělska, Holandska, Anglie a Francie bylo získáno nikoliv pouze z nadhodnoty svého vlastního proletariátu, nikoliv pouze z devastace své vlastní maloburžoazie, ale také ze systematického plnění svých zámořských držav. Vykořisťování tříd bylo doplněno a jeho potenciál byl zvýšen skrz vykořisťování národů. Buržoazie byla v mateřských zemích schopna zajistit privilegované postavení svého proletariátu, především jeho vyšších skupin tím, že ho platila z nadzisků nashromážděných v koloniích. Bez toho by nebyl možný naprosto žádný stabilní demokratický režim. Ve svém rozšířeném vydání se buržoazní demokracie stala, a stále zůstává, formou vlády, která je dosažitelná pouze pro nejaristokratičtější a nejvíce vykořisťující národy. Antická demokracie byla založena na otroctví, imperialistická demokracie na loupění v koloniích.

USA, přestože formálně nevlastní žádnou kolonii, jsou nejprivilegovanějším národem v historii. Aktivní přistěhovalci z Evropy se zmocnili neobyčejně bohatého kontinentu, vyhladili původní obyvatelstvo, zmocnili se nejlepší části Mexika a uzmuli lví podíl na světovém bohatství. Zásoby tuku, které byly takto nashromážděny plní svůj účel dokonce ještě dnes, ve fázi poklesu, k mazání celé mašinérie demokracie.

Nedávná historická zkušenost, stejně jako teoretické rozbory, ukazuje že míra rozvoje demokracie a její stabilita jsou v inverzním (obráceném) vztahu k pnutí v důsledku třídních rozporů. V méně privilegovaných kapitalistických zemích (na jedné straně Rusko, na druhé straně Německo, Itálie a další), které nebyly schopné zplodit početnou a stabilní dělnickou aristokracii, nebyla demokracie nikterak rozšířena a poměrně lehce ustupovala před diktaturou. Nicméně trvale postupující obrna

kapitalismu připraví stejný osud pro demokracie všech privilegovaných a bohatých národů; rozdíl je jen ve dnech. Nekontrolovatelné zhoršování životních podmínek dělníků činí pro buržoazii stále méně možné udělit masám právo účasti na politickém životě, dokonce i v omezeném rámci buržoazního parlamentarismu. Jakékoli jiné vysvětlování očividného procesu vytlačování demokracie fašismem je idealistická falzifikace pravé skutečnosti; je to podvod a zároveň sebeklam.

Zatímco ničí demokracii ve starých mateřských zemích kapitálu, tak imperialismus zároveň brání rozvoji demokracie i v zaostalých zemích. Skutečnost, že v této nové epoše ani jedna kolonie, nebo polokolonie nedovršila svou demokratickou revoluci - především v oblasti agrárních vztahů - je plně zapříčiněna imperialismem, který se tak stal hlavní brzdou ekonomického a politického rozvoje. Zatímco rozkrádají přírodní bohatství zaostalých zemí a brání jejich nezávislému průmyslovému rozvoji, tak monopolní magnáti a jejich vlády současně poskytují peněžní, politickou a vojenskou podporu těm nejreakčnějším, parazitním, polofeudálním skupinám domácích vykořisťovatelů. Uměle uchovávané barbarství v zemědělství je dnes ta nejhorší nemoc současného světového hospodářství. Boj lidí žijících v koloniích za jejich osvobození, za překonání mezistupňů ve vývoji, se nutně musí změnit na boj proti imperialismu a sjednotit se s bojem proletariátu v jednotlivých mateřských zemích. Povstání a války v koloniích otřásají základy kapitalismu víc než kdykoliv předtím a činí tak zázrak jeho omlazení ještě nemožnějším.

Světové plánované hospodářství

Kapitalismus dosáhl dvou historických zásluh, tím že posunul technologii výroby na vysokou úroveň a tím, že propojil všechny části světa ekonomickými vazbami. Tak zajistil materiální předpoklady pro soustavné využívání všech zdrojů naší planety. Nicméně kapitalismus není schopen splnit tento náležitý úkol. Ohnisko expanze se stále nachází v rámci ohraničených národních států s jejich celníci a armádami. Nicméně výrobní síly již dlouho přerůstají hranice národního státu a tím mění to, co bylo kdysi historickým pokrokem, na historickou brzdu. Imperialistické války nejsou ničím jiným než výpadem produktivních sil proti hranicím státu, které tyto síly příliš omezují. Program takzvané soběstačnosti nemá nic společného s návratem k soběstačné, omezené ekonomice. Pouze ukazuje, že národní ekonomika je připravena k nové válce.

Když byla podepsána Versailleská smlouva, tak se všeobecně věřilo, že planeta Země byla rozdělena celkem dobře. Ale několik nedávných událostí nám ukázalo, že na naší planetě existuje ještě řada zemí, které nebyly oloupeny nebo nebyly dostatečně oloupeny. Itálie zotročila Habeš. Japonsko se pokouší zmocnit Číny. Znuděno čekáním na návrat svých bývalých kolonií, udělalo Německo svou kolonii z Československa. Itálie vpadla do Albánie. Osud balkánského poloostrova je nejistý. Spojené státy jsou znepokojeny aktivitami "outsiderů" v Latinské Americe. Boj o kolonie je stále součástí politiky imperialistického kapitalismu. Bez ohledu na to, jak důkladně je svět rozdělen, tento proces nikdy nekončí, ale neustále nastoluje otázku znovurozdělení světa, podle toho, jak se mění vztahy mezi imperialistickými silami. To je pravý důvod pro současné znovuvyzbrojování, diplomatické pře a vojenská spojení.

Všechny pokusy prezentovat nadcházející válku jako souboj ideje demokracie a fašismu náleží do říše šarlatánství nebo hlouposti. Politické formy se mění, kapitalistické choutky zůstávají. Pokud bude zítra na kterémkoliv břehu Kanálu La Manche ustaven fašistický režim, a sotvakdo si troufne popřít tuto možnost, Pařížští a Londýnští diktátoři by se byli sotva ochotni vzdát svých koloniálních držav,

stejně tak, jako se Hitler a Mussolini jen těžko zřeknou svých koloniálních nároků. Zuřivý a beznadějný boj o kolonie vychází naprosto neoddiskutovatelně ze smrtelné krize kapitalistického systému.

Částečné reformy ani žádné jiné slátaniny nepomohou. Historický vývoj právě dospěl do jedné z rozhodujících fází, kdy pouze přímé vystoupení mas může smést reakční překážky a položit základy nového režimu. Zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků je první předpoklad plánovaného hospodářství, tj. systému, kde se bude vyrábět v zájmu uspokojování lidských potřeb, nejdříve na národní a posléze na světové úrovni. Jakmile k tomu jednou dojde, bude se socialistická revoluce šířit ze země do země s nesrovnatelně vyšší razancí, než jakou má dnes expanze fašismu. Po vzoru a s pomocí rozvinutých národů budou i méně rozvinuté země vtaženy do hlavního proudu socialismu. Zcela prohnílé závory na celnících budou odstraněny. Rozpory, které rozdělují Evropu stejně tak jako celý svět, budou pokojně a přirozeně vyřešeny v rámci Socialistických spojených států evropských stejně tak jako v jiných částech světa. Osvobozené lidstvo se bude moci rozvinout až ke svému úplnému vrcholu.

Coyoacan, D.F., Mexico, 18. duben 1939